

ŞİBLİ'DE TÜRKLER

Celal Soydan*

Gerçek bir Türk dostu olan Şibli Nu'mani (1857-1914 Azamgarh-Hindistan), Urdu edebiyatına ve bölgenin kültür birikimine önemli katkılarda bulunmuş çok yönlü önder bir şahsiyettir. Urdu edebiyat tarihçisi Ram Babu Saksena, Şibli'yi şöyle tanımlar: "Bir kişiye aynı anda şair, düşünür, tarihçi, eleştirmen, eğitimci, reformcu, köşe yazarı, hatip, muhaddis denilebilirse ancak Şibli'ye denilebilir. Fakat edebiyat, tarih ve araştırmacılık yanı hepsinden baskındır."¹ Keza Şibli, Arap ve Fars dilleri ve edebiyatlarında da mahir bir alimdir.

Şems-ul-Ulema ve Allama unvanlı Muhammed Şibli Nu'mani, Hint Müslümanlarının İngiliz yönetimine karşı ayaklanma yılı olan 1857'de Azamgarh'da dünyaya geldi. Racput soyundan olan atalarının İslam'ı seçmeleri Şeyh Sirac-ud-Din (eski Şorac Singh)'e dayanır. Babası bölgenin meşhur avukatlarından ve alim biriydi. Şibli, Gazipur'da mantık, felsefe, matematik, edebiyat gibi alanlarda eğitim aldı. Daha sonra Rampur'da fıkıh ve hadis; Lahor'daki Oriental College'de Arap edebiyatı okudu. Eğitim faaliyetlerini 19 yaşında tamamladı ve hacca gitti. Dönüşünde, avukat olan babasına mesleğinde yardımcı olmak amacıyla avukatlık sınavlarını geçti ancak kısa sürede bu meslekten ayrıldı. 1882'de dönemin ilim ve yenilenme akımının merkezi olan Aligarh'a kardeşiyle görüşmeye gitti. Burada Sir Seyyid Ahmet Han'la² tanıştı. Şibli'nin bilgi ve yeteneğini fark eden Ahmet Han, 1 Şubat 1883'de onu Arapça ve Farsça asistan profesörü olarak Aligarh'da görevlendirdi. Aligarh'da 16 yıl eğitimcilik yapan Şibli, oradaki ulemadan çeşitli bilim dallarında faydalandı. Özellikle Prof. Arnold'dan³ Fransızca ve felsefe konularında çok faydalandı ve nitekim 1892'de Rum, Şam ve Mısır yolculuğunun bir kısmını onunla tamamladı. Şibli, Türkiye'ye geldiğinde Sultan Abdulhamit tarafından ilmi çalışmaları dolayısıyla Mecidiye Nişanı'yla taltif edildi. Aynı sebeple Hint Hükümeti (İngiliz) de Şibli'yi Şems-ul-Ulema (Alimlerin Güneşi) unvanına layık buldu.⁴ Sir Seyyid'in vefatından sonra Aligarh'dan ayrıldı ve Haydarabad'a gidip 4 yıl da orada eğitimcilik görevini sürdürdü. Keza Hindistan'ın ilim ve fikir hayatında önemli bir rolü olan Nedvetul Ulema'da 1905 ile 1913 yılları arasında önemli görevler ifa etti. Daha sonra Azamgarh'a döndü ve 1913'de "*Dar-ul-Musannifin*" adıyla ça-

* Dr., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

ŞİBLİ'DE TÜRKLER

lişmalarını günümüzde de devam ettiren ilim ve araştırma merkezini kurdu. Bu kurumu hayatının en önemli işlerinden biri olarak gören Şibli, buradaki çalışmaların sürdürülebilmesi için evinin bahçesini ve kütüphanesini vakfetti.⁵ Bu kurumun çıkardığı kitaplar ve aylık dergisi "*Mua'rif*" Hindistan-Pakistan'ın ilim ve kültür hayatında önemli yer tutar.

Şibli, döneminin önemli kişiliklerinden biridir. O sadece eğitimle ilgilenip çeşitli alanlarda eser vermekle kalmamıştır. O aynı zamanda Hint Müslümanlarının siyasi ve kültürel uyanmalarında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Dar-ul-Musannifin'ini kurmaktan başka bölgenin eğitim, kültür ve siyasi hayatına önemli etkileri olan Nedvetul Ulema'ya da Şibli'nin tarihi katkıları olmuştur. 1905'in başlarında buraya gelen Şibli, ilkin muhalefetle karşılandı. Zira Şibli orayı ikinci bir Aligarh olarak görmek istiyordu.⁶ Ancak daha sonra 1905 ile 1913 arasında yönetici olan Şibli'nin önerdiği eğitim sistemi uygulanmaya başlandı. Şibli'nin çalışmalarıyla bu kurum kısa sürede Aligarh'ın rakibi oldu ve ulusal meselelerde söz sahibi konumuna geldi. Şibli'nin Aligarh'dan ayrılması ve bu kuruma geçmesi, Ahmet Han'ın Aligarh'a biçtiği rol konusundaki ihtilaftan kaynaklanmaktaydı. Zira Ahmet Han, İngilizlerin siyasi çıkarlarına hizmet etmekteydi ve bu hizmetin Türklerle ilgili boyutuna baktığımızda Hint Müslümanlarını Türklerden uzak tutma siyaseti güdülüyordu. Oysa Şibli, Türkleri her durumda destekleme yanlısıydı. Bu yüzden Şibli'ye göre Aligarh, "*Camia-ye Ders-e Gulamî*" (Kölelik Dersi Veren Üniversite) merkeziydi.⁷ Muhammed İkrâm, karşısında Aligarh olmasına rağmen Şibli'nin 1912 başlarında Nedve gücüyle Müslüman Hindistan'ın önderliğine soyunma atağı başlattığını yazar.⁸ Aynı yazar, Şibli'nin yakın dostu ve çalışma arkadaşı Abulkelam Azad ile yaptığı çalışmalarla ülkenin geleceğine ilişkin konularda inisiyatif alma atağında büyük bir başarı sağladığını belirtir. 1912 yılında Azad'ın Kalkatta'dan çıkarmaya başladığı *El-Hilal* gazetesi, kısa sürede ulusal meselelerde söz sahibi olma konumuna ulaştı. Bu gazetenin en önemli özelliği Türk ulusunun meselelerini Müslüman Hindistan meselelerinin önünde tutma politikasıydı ki bunu daha sonra *Kamrid*, *Hamdard* ve *Zemindar* devam ettirdi.⁹ Bu yayın organlarının Türk ulusu ve Türkiye meseleleriyle önemle ilgilenmesini kuşkusuz Şibli'nin çalışmaları sonucuna bağlamak gerekir. Zira Şibli'ye göre, "Osmanlı devletinin çökmesi, din ve milletin çökmesidir."¹⁰

Şibli Nu'mani'nin yetiştiği dönem, Ahmet Han'ın başlattığı Aligarh Hareketiyle toplumsal yenilenmede önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdi. Hint Müslümanlarının reformunu amaçlayan Aligarh Hareketi'nin de bir dönem önemli üyelerinden olan Şibli'nin eserlerinden bazıları bile onun

ne denli geniş bir bilgi ve ilgi alanı olduğunu ve toplumsal yenilenmede ne denli etkin bir şahsiyet olduğunu göstermeye yeterlidir: Muselmanon ki Guzaştâ Ta'lîm (1887), El-Ma'mun (1887), Siret-un-Nu'man (1. Cildi 1889; ikinci cildi 1892), Sefername-ye Rum u Misir u Şam (1894), El-Faruk (1898), El-Gazzalî (1902), İlm-ul-Kelam (1902), El-Kelam (1902), Savanîh Mevlana Rum (1906), Muvazana-ye Anis-u-Dabir (1906), Aurangzib Alemgir par Eyk Nazar (1908), Şiir-ul-'Acem (beş cilt, 1908, 1909, 1910, 1912, 1918). Şiir alanında da Şibli'nin, "Divan-e Şibli-Farsi" ve "Kulliyat-e Şibli-Urdu" eserleri vardır. Bunlardan başka Tarih-e İslam, Felsefe-ye İslam, Hayat-e Husro gibi kitapçıklardan başka pek çok konuda makaleler ve düzenli olarak çıkardığı dergiler vardır.

Şibli'nin bu eserleri arasından öncelikle Urduca divanındaki şiirlerinde Türkleri nasıl gördüğüne ve Türkiye'ye yaptığı seyahatinden izlenimlerine bakarak onun Türkler hakkındaki görüşlerine yer vermeye çalışacağız. Zira Şibli, tüm yaşamı boyunca Türklere yakın ilgi duymuş ve her şartta Türklere yardım için elinden gelen her şeyi yapmıştır Şibli'nin Türklerle ilgisi, dönemin siyasi ve sosyal gelişmelerini izlemekle sınırlı, sıradan bir ilgi değildi. "Tutunacak tek ümit", "Varlık dünyasının gururu", "Ümmetin hamisi" gibi sıfatlarla tanımlayıp "kardeşlerimiz" dediği Türklere olan bağlılığının hangi boyutlarda olduğuna dair bir kanaat oluşturmak amacına yönelik birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

1876-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında 21 yaşında olan Şibli hacdan henüz dönmüştü ve Türklerin o bölgedeki hizmetlerinden çok etkilenmişti. Bu dönemde ateşli şiirler yazdı. Hint Müslümanlarının Azamgarh'da Türklere yardım toplamak için kurdukları derneğin sekreterliğini üstlendi. Şibli ve arkadaşlarının çalışmaları neticesinde yaklaşık 3000 rupi yardım toplanmıştır.¹¹ Şibli topladığı yardımı o zamanlar Bombay'da Türk konsolosuna olan Hüseyin Habib Efendi aracılığıyla Türkiye'ye göndermiştir.¹² Muhtemelen önce Şibli'nin başlattığı Türklere maddi yardım toplama geleneği daha sonraki önder kişiler tarafından sürdürülmüştür. Örneğin; İkbâl 1913'de "Şikayet'e Cevap" şiirini okuduğu açık toplantıdan elde ettiği geliri Balkan Derneği'ne bağışlar.¹³ Keza aynı yıllarda Dr. Ansari önderliğindeki bir doktorlar heyeti, Hindistan'da toplanan para yardımıyla Türkiye'ye gönderilir.¹⁴ Sonraki yıllarda başlatılan Hilafet Hareketi kapsamında Türklere yardım sürdürülmüştür. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun işgali, dolayısıyla Hilafet merkezinin bağımsızlığını kaybetmiş olması Hint Müslümanları arasında büyük bir rahatsızlık yaratır. Bu yüzden Hint Müslümanları 'Hilafet Hareketi'ni başlatırlar. Hilafet merkezinin işgalden kurtulması ve Türklerin ba-

ŞİBLİ'DE TÜRKLER

ğimsizliği için, bir yandan İngiliz hükümetiyle temaslara başlanır, diğer yandan da Türklere mali yardım için çalışmalara hız verilir.¹⁵

Şibli'deki Türk sevgisine ilişkin bir başka olay da şöyledir: 1913'de Dr. Muhtar Ahmed Ansari¹⁶ başkanlığındaki tabipler grubu Balkan Savaşı yaralılarına yardım için Türkiye'ye yola çıktığında Şibli de Lakhnow'da istasyonunda hazır bulunmaktaydı. Tren istasyondan hareket etmek üzereyken Şibli, derin bir coşkuya kapılır ve Ansari'nin ayaklarına kapanıp ayakkabılarını öper, bu kutsal görevde onlara başarı diler.¹⁷ Keza Ahmed Ansari görevini tamamlayıp döndüğünde Şibli gene onu karşılayanlar arasındaydı. Onun bu görevden dönüşünü kutlamak amacıyla yazdığı 26 beyitlik şiirde Ansari'yi yüce ve kutsal bir görevi yerine getiren biri gibi tanımlar:

- 1-Yüce yaratıcıya şükürler olsun ki
Ansari grubu selamette geri geldi.
- 2-Binlerce fersah gidip kardeşlerimize hizmet ettin
İşte budur Müslümanlık, işte budur dert ortaklığı
- 7-Doğrusu o ki sen hem Ansar'sın, hem de Muhacir
Vatanındaki her şeyi bırakıp yarin ayağına gittin.
- 8-Senin erdiğin saadete rüyasında bile ulaşamaz kimse
Yaralıları tedavi için geceler boyu uykusuz kaldın.
- 9-Doğrusu o ki duaların en yücesi sana yakışır
Zira sen mücahit Türklere hizmette bulundun.
- 10-Seninle ne kadar gurur duysa ehli millet azdır
Zira sen din gazileriyle olmanın gururunu taşıyorsun.
.....
- 23-Nasıl da selef coşkusu taşıdıklarını bir sen anlamışsındır
Zira sen İslam Leylası'nın Mecnunlarını gördün.
- 24-Eğer tutunacak bir ümit varsa şimdi biraz
Sen ondaki gizli gücün sırlarını gördün¹⁸.

Başka bir çarpıcı örnek de Şibli'nin son günlerinde yaşanır ve burada da Şibli gerçek bir Türk aşığı olduğunu kanıtlar: Türkler Kasım 1914'de Almanlarla birlik olup İngiliz ve ittifak devletlerine karşı savaşa girince Hindistan'daki İngiliz yandaşı Müslümanlar büyük rahatsızlık duyarlar. Bu yüzden diğer şehirlerde olduğu gibi, Azamgarh'daki bazı İngiliz yandaşı Müslüman da Türklere olan yakınlık bağlarını inkar etmeyi siyasi istikballeri için uygun buldular. Türklere destek vermediklerini ilan etmek için bir grup Müslüman toplantı düzenlemek istedi ve bunun için Şibli'nin evini seçtiler. Türk aşığı Şibli o sıralar ölüm döşeğindeydi.¹⁹ Şibli'nin bir arkadaşı toplantıyı onun başkanlığında yapma teklifinde bulunur. Bunu duyan Şibli aşırı derecede rahat-

sızlık duyar ve “Ben kendimi Türklerin ayakkabısının bağı olmaya bile layık bulmuyorum”²⁰ diyerek bu teklifi geri çevirir. Başka bir yazar, böyle bir toplantının düzenlenmesi için seçilen yere dikkat çeker ve “Talihsizliğe bakın ki Türkleri desteklemediklerini ilan etmek için en büyük Türk aşığı Şibli'nin evini seçtiler” diye yazar.²¹

Şibli'nin oldukça küçük hacimli olan Urduca divanındaki Türklerle ilgili şiirlerine baktığımızda ilk sayfalarda “*Kaside-i Medh-e Sultan Abdulhamid Han*” başlığı altında Abdulhamit'e yazılan bir kaside görürüz. Bu kasideye ilişkin edebiyat tarihçisi Dr. Şeyh Muhammed Akram şöyle yazar: “Sultan Abdulhamit'e Farsça ve Urduca bir kaside yazdı, şairane üslup bakımından nakıs denilebilir, ancak ilerleyen süreçte alevlenip Müslüman Hindistan'ın siyasi tarihine damgasını vuracak olan Türk sevgisini göstermesi bakımından çok önemlidir.”²²

Bu kasideden başka Şibli'nin divanında Türklerle ilgili çeşitli müstakil manzumeler yer alır. Ayrıca bazı şiirlerinde yer yer Türklerden örnekler vermek suretiyle bahseden dizeler vardır. Siyasi Nazımlar başlığı altında toplanan “*Şehr-e Aşub-e İslam*” (İslam Beldelerine Ağıt), “*Hayr Makdam Dakır Ansari*” (Dr. Ansari'yi Karşılama), “*Sir Ağa Han ka Hitab Turkon se*” (Sir Ağa Han'ın Türklere Seslenişi), “*Turkon se Hitab*” (Türklere Sesleniş), “*Hasti-ye Muslim ki Rahai*” (Müslüman Varlığının Kurtuluşu), “*Bombai ki Vafadar Ancuman*” (Bombay'ın Vefalı Derneği), “*Turkon ki Futuhat*” (Türklerin Zaferleri) başlıklarını taşımaktadırlar. Bu şiirlerin toplandığı başlıktan da anlaşılacağı gibi bu şiirler dönemin siyasi gelişmeleri karşısında kaleme alınmıştır. Aşağıda birkaç örnek verilmektedir.

Dönemin önemli edebiyatçısı ve önderlerinden Sir Ağa Han, Balkan Savaşı sırasında yazdığı bir makalede, Türklerin, Avrupa devletleriyle cebelleşmek yerine Avrupa yakasında bulunan toprakları bırakıp, Anadolu'ya sahip çıkmaları gerektiği yolunda bir nasihatte bulunur. Şibli bu görüşe şiddetle karşı çıkar ve yazdığı şiirle Ağa Han'ın bağnaz bir düşünceye sahip olduğunu açık ifadelerle belirtir.

Sir Ağa Han'ın Türklere Seslenişi

1-Sayın Ağa Han Türklere irşatta bulunur:

Niçin Avrupa'nın gazabına maruz kalırsın?

2-Asya'ya dönersen eğer, ta ebediyete kadar

Ayağımı uzatır yatarsın rahatça Çin'e kadar

3-Çağdaş aletlerin gereksizliğini göreceksin

ŞİBLİ'DE TÜRKLER

- Tatar vadisine adımını attığın zaman.
4-Raya, telgrafa hacet duymayacaksın
Postanı ulaştırmaya gelecek Harem kuşları.
5-Kendin diyeceksin ki gereksiz şu top, tüfek
Ok atmadaki güzelliği fark ettiğin zaman.
7-Ne fayda var tren için minnete katlanmaya
Hızlı atın hangi alanda ondan geri?
10-Ampulün ışık yaymasında var mı sence
Meşalenin mahfilde yaydığı akislerdeki güzellik
11-At üzerinde oturup hanın verdiği karar
Avrupa meclislerindeki kanunlardan daha sağlamdır.²³

Ekim 1912'de Bulgarların Edirne'yi kuşatmaları ve Şükrü Paşa'nın altı ay boyunca kahramanca şehri savunması, Hint Müslümanları tarafından dikkatle izlenir. 26 Mart 1913'de şehrin işgal edilmesi büyük üzüntü yaratır. Ancak aynı yıl 21 Temmuz'da Türk güçleri tarafından tekrar geri alınması coşkuyla kutlanır. Şibli, Edirne'nin kuşatılması ve Türk askerinin kahramanca savunmasını övdüğü manzumede Türkleri yere göğe sığdıramaz.

Türlere Sesleniş

- 1-Ey Türk! Ey Yüce Hakkın yeryüzündeki temsilcisi
Ey varlık dünyasının gururu ulus:
2-Son Peygamber ümmetinin hamisi sen
Hicaz şahının bugünkü kol kuvveti sen
3-Tarihin tüm sayfalarını renklendirdi kılıcın
Batı sadece senin savaş meydanın.
4-Sen şunu kanıtladın ki can alan kılıcın
Düşman varlığını ortadan kaldırma aracıdır hala.
5-Alemin her sayfası rengarenk ise bugün
Kılıcının renkli kalem gibi olmasındandır.²⁴

“*Turkon ki Futuhat*” (Türklerin Zaferleri) başlığını taşıyan şiir tamamlanmamış bir müseddesin ilk bendidir.

Gökyüzü kalbini yırtıp geçti mızrağının ucu Türk'ün
Ve yıldızlar öbeğini aştı yayından fırlayan oku Türk'ün
Asileri yola getirmede tektir dünyada adı Türk'ün
Aslanların meydanıdır savaş alanı Türk'ün
Titremekte savaş meydanları debdebesinden
Kurtuluş yok kılıcının kininden.²⁵

İslam Beldelerine Ağıt başlıklı şiir de Trablus ve Balkan Savaşları bağlamında kaleme alınır ve bu savaşların Müslümanlar için varlıklarını sürdürme mücadelesi olduğu üstünde durulur.

İslam Beldelerine Ağıt Trablus ve Balkan Savaşları

1-Devlete zeval olmuşsa, nam u nişan ne zamana kadar?

• Mahfilin yanmış meşalesinde duman ne zamana kadar?

2-Saltanat giysisini felek parçalamışsa eğer,

Parçalar gökyüzü boşluğunda uçuşur ne zamana kadar?

3-Fas düştü, İran düştü; şimdi beklenen o ki

Hasta yatağındaki Türk dayanır ne zamana kadar?

4-Balkanlardan kabarak gelen şu bela selini

Mazlumların ahlalarının dumanı durdurur ne zamana kadar?

7-Biri sorsa onlara: Ey insanlık medeniyetinin üstatları

İnsanlığı yok eden bu zalimlikleriniz ne zaman kadar?

9-Biliyoruz, kılıçlarımızın keskinliğini ölçme peşindesiniz,

Onları deneme yeri bizim gerdanlarımız ne zamana kadar?

13-Kabul; feleğin kurak yıl verdiğiinden şikayetçisiniz,

Kanımızla tarlanızı sulayacaksınız, ne zamana kadar?

15-Nereye kadar bizden Eyyubi fethinin intikamını alacaksınız?

Haçlı Seferleri ortamını sergileyeceksiniz ne zamana kadar?

17-Osmanlı devletinin çökmesi, din ve milletin çökmesidir,

Dostlar! Çoluk-çocuk, mal-mülk endişesi ne zaman kadar?²⁶

Ayrıca "*Hun ke Çand Katre*" (Birkaç Damla Kan), "*Dunya min Muselmanon ki Ta'dad Kiyon Nahin Barhti?*" (Dünyada Müslümanların Sayısı Niçin Artmıyor?) başlıklarıyla yazılan kıtalarda konu yine Türklerdir.

Şibli'nin hayatı ve eserleri onun sağlam bir Türk dostu olduğuna ilişkin açık kanıtlarla doludur. Bunlardan biri de üç ay kaldığı İstanbul'da edindiği izlenimlerinde kendini açıkça gösterir.

Şibli, bazı İslam beldelerini ziyaret etmek ve ileriki yıllarda yapmayı

tasarladığı çalışmalar için malzeme toplamak amacıyla çıktığı yolculuk çerçevesinde 1892'de Türkiye'ye geldi. Daha sonra bu ziyaretini "*Sefername-ye Rum u Misur u Şam*" adı altında kitap haline getirmiştir. Bu yolculuğa çıkmasında çeşitli amaçları vardı. Bunlardan ilki "İslam Kahramanları" konulu yapmayı planladığı çalışmaya kaynak temin etmektir. Keza Aligarh Hareketi'nin içinde yer alan Şibli, bu akımın iki temel amacı doğrultusunda çalışmalarını sürdürmekteydi. Bunlardan biri, İngilizlerin 1857 ayaklanmasının sorumlusu saydıkları Müslümanlara karşı takındıkları sert tutumu yumuşatıp iki unsuru yakınlaştırmak, diğeri de özellikle gene bu ayaklanma sonrasında kendini iyice gösteren İngiliz baskınlığı ve her tür çağdaş bilimin kaynağının batı olduğu düşüncesiyle Hindistan Müslümanlarında oluşan aşağılık duygusunu ortadan kaldırmaya çalışmaktı. Tarihçi eleştirmen Ahtar Vakar Azim, bu amaçlardan ilkinin Ahmet Han'ın, ikincisini ise Şibli'nin üstlendiğini yazar.²⁷

Bu amaç çerçevesinde Şibli, Hint Müslümanlarındaki aşağılık duygusunu gidermek için onlara İslam tarihinin örnek şahsiyetlerini ve uluslarını tanıtmaya öncelik verdi. Bunun için El-Manun, Siret-un-Nu'man, El-Faruk, El-Gazzali, Mevlana Rum gibi İslam tarihindeki önder kişilikleri ele aldı. Rum, Mısır ve Şam gibi İslam beldelerini ziyaret etti ve bu ziyaretle onların örnek yanlarını Hint Müslümanlarına aktarmayı amaçladı. Şibli ziyaret ettiği bu üç ülkedeki Müslüman uluslar içinden sadece Türkleri örnek göstermektedir. Zira diğer beldelerde İslami değerlerin yok olmaya yüz tuttuğunu²⁸ gözlemlemiştir. Şibli'nin bu ziyaretinin diğeri bir amacı da Doğu ile Batıyı birbirinden ayıran temel sosyal ve kültürel ilkeleri tespit etmektir.

Şibli üç ay boyunca Türklerin yaşam tarzlarını ve özellikle eğitim sistemini inceler. Yukarıda da belirttiği gibi Şibli topladığı yardımları Türk ulusuna ulaştırmak amacıyla Bombay'daki Türk konsolosuyla orada tanışmıştı. İstanbul'da onun yardımlarıyla dönemin önemli eğitim kurumları olan Maktaba-i Harbiyya, Maktaba-i Bahriyya, Maktaba-i Sultaniyya, Maktaba-i Mulkiyya, Maktab-al Hukuk, Maktab-al Handasa, Maktab-al Lisan, Maktab-al Sina'ah, Maktab-al Zira'ah gibi eğitim kurumlarını ziyaret eder. Bu okulların eğitim sistemlerini dikkatle inceler. Okulların yatılı olması ve her okulun ayrı bir forması olması çok hoşuna gider; okullarda uygulanan ders programlarına imrenir. Özellikle yurt ve forma sisteminin alınması için Aligarh'ın yöneticisi Ahmet Han'a ayrıntılı mektup yazar.²⁹ Ancak onu rahatsız eden tek şey geleneksel eğitim sisteminin Türk ulusunda da yok olmaya yüz tutmasıdır. Şöyle yazar: "Bu gezide bütün mutluluğumu alıp götüren tek şey eski tarz eğitimin içinde bulunduğu kötü durumdur. Hindistan'da hükümet hima-

yesi olmamasından dolayı bu sistemin yok olması doğal bir şey olduğunu düşünerek sabredilmektedir. Ancak İstanbul, Şam ve Mısır'daki bu durumu beni çok sarstı."³⁰

Şibli, Türk halkının yaşam tarzını dikkatle inceler ve gördüğü pek çok şeyi takdire şayan bulur. "Sefername"de sayfalarca bundan bahseder. Türk kadınının durumu hakkındaki görüşlerine ilişkin birkaç satır aşağıda verilmektedir: "Türklerin kültürleri ve gelişmelerinde en övülmeye ve taklit edilmeye değer şey, kadınların eğitim durumları ve görgüleridir. Dünyanın iki büyük kavmi, yani Avrupalı ve Asyalılar bu konuda ifratla tefrit uçlarındadır ve bu yüzden ikisinin de durumu iyi değildir. Türkler öyle mutedil bir yol benimsemişler ki, ikisinin en güzel yanlarının toplamış, kötü yanlarından arınmış haldeler. Türk kadınları eğitilirdiler; ancak utanmazlık, hayasızlık, gereksiz özgürlük, rakkaselik gibi eğitimler almamışlardır. Örtünmeye bağlılar; ancak cahil, dünyadan bihaber, evin duvarları arasına kapatılmış, insan görünümü hayvan değiller."³¹

Döneminin önemli alim ve önderlerinden olan Şibli'nin hayatı ve eserlerinden verilen kesitler ışığında bakıldığında onun Türklere nasıl bir yakınlık ve güven duyduğu açıkça görülür. Kaldı ki Urdu edebiyatçıları ve tarihçileri Şibli'yi Türk aşığı olarak tanımlamaktadırlar. Onun Türklere duyduğu bu yakınlık sadece kendi kişisel bağlılığı olarak kalmamış, çevresini de bu konuda yönlendirmiş ve Hindistan Müslümanları arasında aktif Türk dostları oluşmasını sağlamıştır. Şibli ve arkadaşlarının oluşturduğu kamuoyu neticesindedir ki Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'ye mali destek sağlamak ve siyasi platformda –özellikle Hilafet Hareketi ile- Türkleri destekleme hareketleri hız kazanmıştır.

¹ Saksena, Ram Babu, *Tarih-e Edeb-e Urdu*, Gazanfer Akadmi, Lahor, s. 466

² Ahmet Han, Sir Sayyid: (1817-1898) Geleneksel eğitiminden sonra Farsça, Arapça, Matematik, Geometri öğrenimi gören Ahmet Han, şiir ve edebiyatla da ilgilendi. 1857'de İngilizlere karşı başlatılan bağımsızlık hareketinde Bicnor'da bulunan Ahmet Han, İngilizlere sadık kaldı. İntikam almak için karşı harekete geçen İngiliz askerlerine karşı masum halkı savunmada önemli hizmetleri oldu. İngilizlerle yakın ilişkisi sebebiyle, dini ve siyasi görüşleri çok değişti. XIX. Yüzyıl Avrupa akılcılığı ve tabiat felsefesinin geniş ölçüde etkisinde kalan Ahmet Han, İslam'ı bu felsefeyle uzlaştırmaya çalıştı.

³ Aligarh Koleji'nde on yıl süreyle felsefe hocalığı yapan Prof. Dr. Thomas Walker Arnold, adil bir doğu bilimcisi, Müslüman dostu bir alim; araştırmacı vasfıyla Aligarh Hareketi'nin bir üyesi ve Sir Seyyid'in yakın dostları arasında yer alır. Özellikle Şibli ve Halî ile dostane ilişkileri vardı. Prof. Arnold, Şibli'ye Fransızca öğretmiş, o da Şibli'den Fars ve Arap edebiyatı konusunda faydalanmıştı. Şubat 1898'de Government Collage'e (Lahore) felsefe hocası olarak atanır. Prof. Arnold'ın ilmi ça-

İşmalarının büyük bir kısmını İslam dini, İslam tarihi, medeniyeti ve sanatı -özellikle nakkaşlık ve resim- oluşturmaktadır.

⁴ Saksena, Ram Babu, a.g.e., s. 473

⁵ Hafız-ur-rahman Han; Abdulaziz Baluç, *Taaruf*, Karvan-ê Adab, Multan 1978, s.55-56

⁶ İkrâm, Şeyh Muhammed, *Yadgar-e Şibli*, İdara-e Sakafat-e İslamiya, Lahor 1971, s. 289

⁷ A.g.e., s. 401

⁸ A.g.e., s. 376

⁹ A.g.e., s. 404

¹⁰ Şibli Nu'mani, *Kulliyat-e Şibli-Urdu*, Der. Seyyid Süleynam Nadvi, National Book Foundation, Lahore 1989, s. 50

¹¹ İkrâm, Şeyh Muhammed, *Yadgar-e Şibli*, s. 76-77

¹² Şibli, "*Sefername-ye Rum u Misur u Şam*" şeklinde bir eser halini alan seyahatine çıktığında İstanbul'da Hüseyin Habib Efendi'den büyük yardımlar görür. Bulu, Dr. Şevket; "*Şibli'nin Safarname-i Rum u Şam u Mısır'ı Hakkında Birkaç Not*", A.Ü. DTCF, Doğu Dilleri Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3, s. 63

¹³ Mehr, Gulam Rasul, *Mataleb-e Bang-e Dera*, Şeyh Gulam Ali and Sons, Lahor 1991, s. 250

¹⁴ *Urdu Cami' Encyclopedia*, Şeyh Gulam Ali and Sons, Lahor 1987, C.1, s. 144

¹⁵ Bkz. Müderrisoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, s. 555-564; Öke, Mim Kemal, "*Tehrik-e Hilafet*" (Ter. Dr. Nisar Ahmed Asrar) Seng-e Meel Publications, Lahor 1991, Bibliyografya, s. 8.

¹⁶ Ansarî, Dr. Muhtar Ahmad: (1880-1936) 1900'de Madras Üniversitesi'nde tıp tahsilinden sonra, İngiltere'de eczacılıkta Doktora ve cerrahide Master diplomalari aldı. Ülkesine döndükten sonra mesleğinin yanı sıra politikayla da ilgilendi.

¹⁷ Nadvi, Seyyid Suleyman, *Hayat-e Şibli*, Sisila-i Dar al-Musannifin, Azamgarh 1943, s. 595; İkrâm, Şeyh Muhammed, *Yadgar-e Şibli*, s. 356

¹⁸ Şibli Nu'mani, *Kulliyat-e Şibli-Urdu*, s. 50-51

¹⁹ Şibli 14 Kasım sabahı vefat etti.

²⁰ Nadvi, Seyyid Suleyman, *Hayat-e Şibli*, s. 636

²¹ A.g.e., s. 444

²² A.g.e., s. 77

²³ Şibli Nu'mani, *Kulliyat-e Şibli-Urdu*, Der. Seyyid Süleynam Nadvi, s. 52-53

²⁴ A.g.e., s. 53-54

²⁵ A.g.e., s. 106

²⁶ A.g.e., s. 49-50

²⁷ Azim, Ahtar Vakar, *Şibli Behaysiyet Muvarrih*, Tasanif, Lahor 1968, s.85

²⁸ Bkz. Bulu, Dr. Şevket; "*Şibli'nin Safarname-i Rum u Şam u Mısır'ı Hakkında Birkaç Not*", A.Ü. DTCF, Doğu Dilleri Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3, s. 64...67

²⁹ A.g.m., s. 63

³⁰ Nadvi, Seyyid Suleyman, *Maulana Şibli Urdu Şa'ir ke Libas men (Kulliyat-e Şibli)*, Data Publishers, Lahor, s.15

³¹ İkrâm, Şeyh Muhammed, *Yadgar-e Şibli*, a.g.e., s. 323; *Sefername*, s. 115